

УДК 81'367.7

МОДАЛЬНІСТЬ ЯК БАГАТОАСПЕКТНА ЛІНГВІСТИЧНА КАТЕГОРІЯ

Войналович Л. П.

У статті розглядається проблема трактування категорії модальності у сучасній лінгвістиці. З'ясовано, що категорія модальності диференціюється на об'єктивну і суб'єктивну. Окрема увага приділена питанню засобів вираження суб'єктивної модальності.

Ключові слова: модальність, суб'єктивна модальність, об'єктивна модальність, засоби вираження, модальні дієслова, модальні слова.

В статье рассматривается проблема толкования категории модальности в современной лингвистике. Установлено, что категория модальности дифференцируется на объективную и субъективную. Отдельное внимание уделено вопросу средств выражения субъективной модальности.

Ключевые слова: модальность, субъективная модальность, объективная модальность, средства выражения, модальные глаголы, модальные слова.

The article deals with the problem of interpretation of the category of modality in modern linguistics. Emphasis rests on the fact that the category of modality is divided into objective and subjective. Means of expressing the subjective modality have been reviewed as a special point.

Key words: modality, subjective modality, objective modality, expressive means, modal verbs, modal words.

На сьогоднішній день проблема модальності залишається однією з найактуальніших проблем лінгвістики в силу своєї складності та різноманітності. Модальні відношення і засоби їх реалізації все частіше привертають увагу лінгвістів і стають об'єктом вивчення на формально-синтаксичному, семантико-синтаксичному, комунікативно-функціональному та текстовому рівнях.

Значний внесок у вивчення категорії модальності зробили такі вчені, як Ш. Баллі, О. І. Беляєва, В. В. Виноградов, З. К. Долгополова, Л. С. Єрмолаєва, Г. О. Золотова, Ф. Р. Палмер, В. З. Панфілов та ін. Проте явище модальності все ще залишається об'єктом дослідження багатьох лінгвістів, так як модальні слова і словосполучення вважаються одним з найсуперечливіших лексико-граматичних розрядів слів і привертають увагу дослідників. Вони досі не отримали повного пояснення у зв'язку з багатоплановістю, специфічністю мовного вираження і функціональними особливостями. Таким чином, недостатня наукова систематизація категорії модальності і засобів її вираження в англійській мові обумовлюють актуальність даного дослідження.

Метою статті є уточнення поняття модальності та дослідження особливостей використання засобів вираження суб'єктивної модальності в англійській мові.

Поняття модальності, яке застосовувалося стосовно логіки судження ще Аристотелем і було досліджене в подальшому в працях І. Канта, пізніше почало використовуватися у лінгвістиці та математичній логіці. В логіці модальність – це найсуттєвіша ознака судження як форми мислення, що визначається як категорія, яка класифікує судження залежно від характеру відносин між предметом судження та його ознакою, тобто залежно від характеру об'єктивних зв'язків, які відображаються в судженні, або як ступінь достовірності думки, що передається в судженні [3, с. 148].

У мовознавстві модальність належить до найсуттєвіших характеристик речення і, трактується як категорія, що виражає зв'язок висловлювання з реальною дійсністю .

Різними дослідниками модальність визначається як граматична, синтаксична або семантична категорія. Р. А. Будагов, наприклад, розглядає модальність як граматичну категорію; Л. С. Єрмолаєва вважає модальність синтаксичною категорією, зазначаючи, що за межами синтаксичної модальності залишаються лексичні засоби. Як семантичну категорію модальність розглядають В. В. Виноградов, Г. В. Колшанський, І. Б. Хлебнікова, оскільки модальний зміст може бути виражений різними мовними засобами. До них відносяться граматичні (морфологічні), лексичні (модальні слова), лексико-граматичні (модальні дієслова) і інтонаційні засоби [4, с. 17].

Грунтовні лінгвістичні дослідження модальності вимагають всебічного розгляду потоку мовлення в тісному взаємозв'язку з усіма розділами лінгвістики. Специфіка модальності полягає у тому, що модальні значення не завжди репрезентуються маркерами, що належать одному рівневі. Семи модальності виражаються за допомогою засобів, що описуються у морфології, синтаксисі, фонетиці, лінгвістиці тексту.

У великому енциклопедичному словнику модальність (від лат. *modus* – міра, спосіб) розглядається як функціонально-семантична категорія, що виражає різні види відношення висловлювання до дійсності, а також різні види суб'єктивної кваліфікації повідомлення [10, с. 303]. До сфери модальності відносяться: 1) протиставлення висловлюваного за характером їх комунікативної установки (твердження – питання – спонування); 2) протиставлення за ознакою "твердження – заперечення"; 3) градації значень в діапазоні "реальність – ірреальність" (реальність – гіпотетичність – ірреальність), різна ступінь впевненості мовця в достовірності формуючої у нього думки про дійсність; 4) різноманітні видозміни зв'язку між підметом і

присудком, виражені лексичними засобами ("хоче", "може", "повинен", "потрібно") [9, с. 303].

О. С. Ахманова розглядає модальність як понятійну категорію зі значенням відношення мовця до висловлювання та відношення висловленого до дійсності [1, с. 237].

За визначенням М. Я. Блоха, модальність як категорія в англійській мові може виявлятися "у сфері граматичних елементів мови та в області її лексико-номінативних елементів. У цьому значенні будь-яке слово, що виражає оцінку з навколишньою реальністю, повинно визначатися як модальне" [2, с. 98].

М. Грєпл виділяє три аспекти модальності: "модальність загальну" (основну), а усередині неї – чотири модальні статуси (повідомлення, питання, наказ, побажання), "модальність волюнтативну" та "модальність істинності" (правдивості). При цьому автор зазначає, що "волюнтативна модальність" виражає відношення суб'єкта дії до дії, а "модальність істинності" – ступінь упевненості змісту висловлювання мовця в реальній значущості [4, с. 13].

Визначення категорії модальності за Г. А. Золотовою включає три значення: 1) відношення висловлювання до дійсності з точки зору мовця; 2) відношення мовця до змісту висловлюваного; 3) відношення суб'єкта дії до дії [4 с. 12].

Л. С. Єрмолаєва розрізняє такі основні види модальності – "внутрішню" і "зовнішню". Під "внутрішньою" модальністю розуміється відношення суб'єкта дії до здійснюваної ним дії; під "зовнішньою" – відношення змісту речення до дійсності в плані реальності – ірреальності (І тип) і ступінь упевненості мовця щодо фактів, що повідомляються (ІІ тип).

Хоча Л. С. Єрмолаєва говорить про два види модальності, фактично її класифікація включає три види модальності, значення яких є аналогічними значенням аналізованим Г. А. Золотовою. Так, специфіка внутрішньої модальності полягає у тому, що цей вид не дає модальної характеристики

всього речення, а дає лише модальну характеристику стосунків усередині речення (тобто "внутрішня модальність"). Основними засобами вираження модального відношення між суб'єктом дії і дією в англійській мові є модальні дієслова. У реченні вони є частиною складеного дієслівного модального присудка та показують ставлення мовця до дії речення [4, с. 22, 25].

Під зовнішньою модальністю I типу розуміється відношення змісту речення до дійсності в плані реальності – ірреальності. Протиставлення реальності – ірреальності Л. С. Єрмолаєва розглядає на основі відповідності або невідповідності змісту висловлення дійсності, основними засобами якої виступають форми способу.

У зовнішній модальності II типу особливо виділяється роль мовця, так як в цьому виді модальності висловлюється ступінь упевненості, сумніви (або невпевненість) мовця у відповідності до змісту висловлювання. Це модальне значення передається, наприклад, модальними дієсловами, що виконують другорядну функцію та показують модальне відношення до всього речення [4, с. 13, 25].

Аналіз наукової літератури з даної проблематики свідчить, що трактування категорії модальності надзвичайно широке. Однак у цілому, лінгвісти схильні вважати, що категорія модальності відбиває два типи логіко-граматичних зв'язків: відношення змісту речення до об'єктивної дійсності та ставлення мовця до змісту речення (висловлювання). Перший вид зв'язку називається "об'єктивною модальністю", в той час, коли другий розглядається як форма мовлення і називається "суб'єктивною модальністю" [5, с. 17-18]. Так, наприклад, Е. А. Зверєва виділяє об'єктивну і суб'єктивну модальність. Дослідниця вказує, що об'єктивна модальність виражає відношення, які об'єктивно існують у реальній дійсності – відношення необхідності або можливості, обумовлені об'єктивними причинами. Суб'єктивна модальність відображає лише думку мовця з приводу

необхідності, можливості або вірогідності якоїсь дії або стану [4, с. 79]. Н. Ю. Шведова також розмежовує об'єктивну і суб'єктивну модальність. До модальних значень дослідниця відносить всі ті значення, які визначені як об'єктивно-модальні. Тобто значення відношення того, про що йде мова (повідомлюваного), до реальності. Вона зазначає, що до модальних значень також відносяться всі ті значення, які виражають відношення мовця до того, що він повідомляє – це суб'єктивно-модальні значення [8, с. 215].

Об'єктивна модальність є обов'язковою ознакою будь-якого висловлювання та однією з категорій, що формує предикативну одиницю – речення. Цей вид модальності виражає відношення повідомлюваного до дійсності у плані реальності та ірреальності. Головним засобом оформлення модальності в цій функції є категорія способу дієслова. Основними засобами вираження реальної об'єктивної модальності є часові форми дієслів дійсного способу. Ірреальні об'єктивно-модальні значення виражаються формами умовного способу дієслів [8, с. 215].

Суб'єктивна модальність – це вираження відношення особи мовця до висловлювання (впевненість/невпевненість, згода/незгода, експресивна оцінка). Вона є факультативною ознакою висловлювання та її семантичний об'єм ширший від семантичного об'єму об'єктивної модальності. Мовними засобами цього виду модальності є порядок слів, інтонація, лексичні повтори, модальні слова і дієслова, вигуки, вставні слова і словосполучення, вставні речення, порядок слів у реченні [7, с. 180]. Сміслову основу суб'єктивної модальності утворює поняття оцінки в широкому розумінні слова, включаючи не лише логічність кваліфікації повідомлюваного, але й різні види емоціональної реакції.

У нашій статті ми хотіли б розглянути один із засобів вираження суб'єктивної модальності в англійській мові, а саме – модальні слова та дієслова.

Модальні слова передають суб'єктивне відношення мовця до висловлювання, виражають оцінку мовця, відношення між твердженням в реченні та реальністю. Ця оцінка може бути представлена різним ступенем упевненості, сумніву, бажаності дії, вираженої в реченні [6, с. 279]. Семантично Н. А. Кобріна поділяє модальні слова на три групи: 1) слова-твердження: *certainly, of course, indeed, surely, decidedly, really, definitely, naturally, no doubt etc.*

“Of course there are rumours, of course there are options” [11].

2) модальні слова-припущення: *perhaps, maybe, probably, obviously, possibly, evuently, apparently etc.*

“Jose probably didn’t want to tell me too much at the start” [12].

3) модальні слова, що дають оцінку висловлювання з точки зору бажаності чи небажаності: *luckily, fortunately, happily, unfortunately, unluckily etc.*

“Fortunately there’s a system in place to notify the sender...” [13].

Модальні дієслова відображають відношення мовця до дії, вираженої інфінітивом, в комбінації з яким вони формують складені модальні присудки. Отже, вони можуть виражати дію, стан або процес, які розглядаються мовцем як можливі, обов’язкові, сумнівні, точні, дозволені, бажані тощо [6, с. 160]. Це такі модальні дієслова як: *can, may, must, should, shall, will, would, need, ought to, dare, to be to, to have (to have got to).*

Так, модальне дієслово *can* має дві форми: *can* – для теперішнього часу і *could* – для минулого часу та позначає теоретичну можливість, можливість ідеї, яка пов’язана з допусканням повної свободи для дії; з деяким значенням здатності, дозволу [6, с. 161].

“A nutritionist says changes in diet can cause cancers to regress” [14].

Модальне дієслово *may* має дві форми: *may* та *might* і позначає можливість факту, дії, які пов’язані з ідеєю відсутності перешкод; можливість як специфічну вірогідність дії, з деякими відтінками значень, як наприклад, невпевненість, дозвіл і інші [6, с. 164].

“The plan may be about to add planet-saving to its beneficial uses” [15].

Модальне дієслово *must* має лише одну форму та вживається для вираження необхідності, наказу, поради [6, с. 166].

“Germany must work harder to produce marketable electric vehicles” [15].

Модальне дієслово *to have (to have got to)* виражає зобов’язання необхідності, що виникає з обставин [6, с. 169].

“Skiing is a sport where you have to be fully dressed” [16].

Модальне дієслово *to be to* виражає обов’язок або необхідність, пов’язану з попередньою домовленістю, планом [6, с. 170].

“Along the way, he is to speak to the “Brazilian people” [12].

Модальне дієслово *need* вживається для визначення необхідності виконання дії [6, с. 172].

“Fortunately, I needn’t worry how badly I look in a movie” [17].

Модальне дієслово *ought to* вживається для вираження морального обов’язку, поради, вірогідності, необхідності [6, с. 173].

“... why customers ought to prioritise energy efficiency” [15].

Модальне дієслово *should* може виражати моральне зобов’язання, пораду, можливість, бажання [6, с. 174].

“You should be careful of mosquito repellents and other solvents” [18].

Модальне дієслово *shall* не завжди має модальне значення. Коли воно поєднується з неперфектним інфінітивом, то дієслово виражає намір, обіцянку, погрозу, пропозицію [6, с. 176].

“We shall work together to protect each other ... ” [19].

Модальне дієслово *will/would* позначає намір, готовність, ввічливе прохання, команду, неминучість дії [6, с. 177].

“She will do everything to compete” [19].

Модальне дієслово *dare* може виражати ризик, виклик [6, с. 179].

“I dare not say that Tibet will not see any incidents ... ” [20].

Отже, модальність – це комплексна багатоаспектна функціонально-семантична категорія, що виражає відношення мовця до висловлюваного, його оцінку відношення до об'єктивної дійсності. Зміст висловлюваного може розглядатися як реальне або нереальне, можливе або неможливе, необхідне або ймовірне, бажане або небажане тощо. Модальність диференціюється на об'єктивну і суб'єктивну. Суб'єктивна модальність, на відміну від об'єктивної, є факультативною ознакою висловлювання та виражається такими засобами як: порядок слів, інтонація, лексичні повтори, модальні слова і дієслова, вигуки, вставні слова і словосполучення, вставні речення, порядок слів у реченні.

Дослідження специфіки засобів вираження об'єктивної модальності може стати предметом подальших лінгвістичних розвідок.

Література:

1. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов / О. С. Ахманова. – М.: “Сов. Энциклопедия”, 1969. – 608 с.
2. Блох М. Я. Теоретические основы грамматики / М. Я. Блох. – 3-е изд., испр. – М.: Высшая школа, 2002. – 160 с.
3. Бурлакова В. В. Теоретическая грамматика английского языка / В. В. Бурлакова. – Л.: Изд-во Ленинградского университета, 1983. – 255 с.
4. Зверева Е. А. Научная речь и модальность (система английского глагола) / Е. А. Зверева. – Л.: Наука, 1983. – 158 с.
5. Касевич В. Б. Семантика. Синтаксис. Морфология / В. Б. Касевич. – М.: Наука, 1988. – 311 с.
6. Кобрина Н. А. Грамматика английского языка: Морфология. Учеб. пособие для студентов пед. ин-тов по спец. № 2103 «Иностр. Яз.» / Н. А. Кобрина, Е. А. Корнеева и другие. – М.: Просвещение, 1985. – 288 с.
7. Почепцов Г. Г. Прагматические аспекты изучения предложения и текста / Г. Г. Почепцов. – К.: КГПИИЯ, 1983. – 212 с.

8. Шахматов А. А. Синтаксис русского языка / А. А. Шахматов. – Л.: Учпедгиз, 1991. – 484 с.
9. Шведова Н. Ю. Русская грамматика / Н. Ю. Шведова. – М.: Наука, 1982. – 709 с.
10. Языкознание: большой энциклопедический словарь / [гл. ред. В. Н. Ярцева]. – 2-е изд. – М., 2000. – 668 с.
11. Earth Times. Australia pics Kewell despite injury cloud // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://earthtimes.org/articles/news/.html>
12. Earth Times. Federer carries Monte Carlo momentum into Italy // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://earthtimes.org/articles/news/.html>
13. Earth Times. Zvonareva advance with wins in Miami // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://earthtimes.org/articles/news/.html>
14. Earth Times. R. Hendry. Celebrate U. S. flora and fauna during National Wildlife Week, 14-20 March // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://earthtimes.org/>
15. Earth Times. Message from Fucushima – stop playing with fire and harvest the sun // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://earthtimes.org/energy>
16. Earth Times. Iran's first Olympic woman skier to carry the flag // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://earthtimes.org/articles/.html>
17. Earth Times. Hilary Swank's weight gain problems // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://earthtimes.org/articles/.html>
18. Earth Times. A. Madsen. Why incense could be making you sick// [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://earthtimes.org/articles/.html>
19. Earth Times. Ailing Reisch and Vonn remain undecided over supercombined // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://earthtimes.org/articles/news/.html>
20. Earth Times. China to protect reincarnation of Dalai Lama, official says // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://earthtimes.org/articles/.html>